

مجموعه آموزش مربی
فلسفه برای کودکان و نوجوانان

۱۲

۱۳۹۴ ۲۷۱
۵۶۱ ۱۰/۱۳

تیزفکری

مهارت نهم و نه‌جش استدلال

حامد صفائی‌پور

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

گروه فکرپروری برای کودکان (فبک)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، صندوق پستی ۶۴۱۹-۱۴۱۵۵، تلفن: ۳-۸۸۰۴۶۸۱، فکس: ۸۸۰۳۶۳۱۷

مجموعه آموزش مربی فلسفه برای کودکان و نوجوانان

۱۲

تیزفکری: مهارت فهم و سنجش استدلال

نویسنده: حامد صفائی پور

با همکاری: الهام یوسفی

مدیر انتشارات: ناصر زعفرانچی

سرپرستار: رضا حسینی

ویراستار: مرضیه لطفی

نسخه‌ویز: زهره فتحی

صفحه‌آرا: غزاله مکی

محرران: محمدجواد پژوهنده

ناشر: نشر فنی: عرفان بهار دوست

ناشر چاپ: مجله سماعیلی زارع

چاپ اول: ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۷۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: نشر

قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

سرشناسه: صفائی پور، حامد، ۱۳۵۹ -

عنوان و نام پدیدآور: تیزفکری: مهارت فهم و سنجش استدلال / حامد صفائی پور، همکاری الهام یوسفی.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۲۸۸ص.

فروست: مجموعه آموزش مربی فلسفه برای کودکان و نوجوانان: ۱۲.

شابک: 978-964-426-840-3؛ دوره: 9-978-964-426-835-9

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

موضوع: کودکان و فلسفه؛ موضوع: اندیشه و تفکر خلاق در کودکان

شناسه افزوده: یوسفی، الهام، ۱۳۶۴ -

شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۴ ۷ص/ک/ B۱۰۵؛ رده‌بندی دیویی: ۱۰۸/۳۵

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۳۹۷۵۶۷۱

فهرست

۱۱	سخن سردبیر مجموعه
۱۹	پیش‌گفتار
۲۳	فصل اول: باور به چه؟ چگونه تصمیم بگیریم؟
۲۳	۱. استدلال‌ورزی نقادانه چیست؟
۲۵	۲. استدلال‌ورزی نقادانه؛ دو رویه، مخالف
۲۸	۳. استدلال‌ورزی نقادانه و ایجاد روحیه پژوهشی نسبی
۲۹	۴. استدلال‌ورزی نقادانه و ایجاد پویای شخصیت
۳۰	۵. استدلال‌ورزی نقادانه، دو بدفهمی رایج
۳۰	۱.۵ خشک و قالبی شدن
۳۱	۲.۵ درگیر شدن با دوگانه «درست - غلط»
۳۳	۶. تفکر نقادانه و ایجاد فضیلت‌های فکری
۳۳	۱.۶ فضیلت‌های فکری
۳۳	۷. تفکر نقادانه؛ نگارش اندیشمندانه و مطالعه متمرکز
۴۳	فصل دوم: چگونه استدلال را تشخیص دهیم؟
۴۵	۱. ادعا چیست؟
۴۹	۲. رابطه جمله و گزاره
۵۱	۳. تشخیص ادعاها در جملات مرکب
۵۲	۱.۳ ترکیب‌های عطفی

۵۴	۲.۳ ترکیب‌های فصلی
۵۷	۳.۳ ترکیب‌های شرطی
۶۰	۴.۳ جملات پیچیده
۶۱	۴. استدلال چیست؟
۶۳	۱.۴ نشان‌گرهای استدلال
۶۴	۲.۴ تشخیص استدلال بدون وجود نشان‌گرهای استدلال
۷۰	۵. تمیز استدلال از موارد مشابه
۷۱	۱.۵ استدلال و موضع‌گیری
۷۳	۱. استدلال و تبیین
۷۶	۲.۵ استدلال و توصیف
۷۸	۴.۵ استدلال چکیده
۸۲	۶. استدلال به اهرمی دارد؟
۸۵	برای مطالعه بیشتر
۸۵	منابع فصل دوم
۸۷	فصل سوم: چگونه استدلال را بازسازی کنیم؟
۸۸	۱. بازسازی استدلال‌های ساده
۹۱	۲. بازسازی استدلال‌های مرکب
۹۴	۳. فهم استدلال از طریق افزودن مقدمه یا نتیجه ضمنی
۹۵	۱.۳ فهم استدلال با افزودن نتایج ضمنی
۹۹	۲.۳ فهم استدلال با افزودن مقدمه‌های ضمنی
۱۰۱	۳.۳ بازسازی استدلال براساس اصل حمل به احسن
۱۰۲	۴.۳ افزودن هم‌زمان نتیجه و مقدمه ضمنی
۱۰۴	۴. رهنمودهای نهایی در بازسازی استدلال
۱۰۹	۵. فرض‌های توصیفی و فرض‌های توصیه‌ای (ارزشی)

۶. دلایل مستقل و وابسته.....	۱۱۵
برای مطالعهٔ بیش‌تر.....	۱۱۹
منابع فصل سوم.....	۱۱۹
فصل چهارم: چگونه استدلال را ارزیابی کنیم؟ (کلیات).....	۱۲۱
۱. منظور از «به‌لحاظ منطقی» چیست؟.....	۱۲۲
۲. ارزیابی با بررسی سازگاری درونی.....	۱۲۹
۳. ارزیابی با ابهام‌زدایی.....	۱۳۳
۴. دو نوع استدلال در نوع ارزیابی.....	۱۳۸
۵. یک غلط رایج در تعریف استدلال قیاسی و غیرقیاسی.....	۱۴۱
۶. ارزیابی استدلال با بررسی تناسب و کفایت دلایل.....	۱۴۴
برای مطالعهٔ بیش‌تر.....	۱۴۷
منابع فصل چهارم.....	۱۴۷
فصل پنجم: چگونه استدلال قیاسی را ارزیابی کنیم؟.....	۱۴۹
۱. مسئلهٔ نداشتن زبان مشترک در نقد.....	۱۵۰
۲. آشنایی با مفاهیم اعتبار، صدق، و درستی.....	۱۵۱
۳. شیوهٔ ارزیابی استدلال قیاسی.....	۱۵۲
۴. استدلال‌های معتبر.....	۱۵۴
۵. استدلال‌های نامعتبر.....	۱۵۵
۶. سواد منطقی، راه‌حلی میان‌بر.....	۱۵۶
۱.۶ روش استفاده از مثال نقض.....	۱۵۷
۲.۶ روش بحث دربارهٔ یک حالت ممکن.....	۱۵۹
۷. استدلال زنجیره‌ای.....	۱۶۰
۸. ترفندهای بررسی صدق و کذب مقدمه‌ها.....	۱۶۳

- ۱.۸ آوردن مثال نقض برای مقدمه‌های تعمیمی ۱۶۳
- ۲.۸ شکستن ارتباط «اگر - آنگاه» ۱۶۴
- ۳.۸ اشاره به پیامدهای شک برانگیز ۱۶۴
۹. اولویت‌ها و مراحل نقد ۱۶۶
- برای مطالعه بیش‌تر ۱۶۹
- منابع فصل پنجم ۱۶۹
- مصل ششم: چگونه استدلال غیرقیاسی را ارزیابی کنیم؟ ۱۷۱
۱. انواع استدلال‌های غیرقیاسی ۱۷۱
۱. استدلال‌های استقرایی ۱۷۲
۱. استدلال استقرا - موردی ۱۷۳
- ۳.۱ استدلال استقرایی - آماری ۱۷۵
- ۴.۱ استدلال استقرایی - تفسیری ۱۷۵
- ۵.۱ روش نقد استدلال‌ها - موردی: استدلال‌های موردی ۱۷۸
- ۶.۱ روش نقد استدلال با خدمات آماری ۱۸۶
۲. استدلال علی ۱۹۰
- ۱.۲ روش نقد استدلال‌های علی ۱۹۲
- ۲.۲ هم‌پستگی و استدلال علی ۱۹۵
۳. استدلال تمثیلی ۱۹۷
- ۱.۳ روش نقد استدلال تمثیلی ۱۹۷
۴. استدلال‌های هم‌گرا ۲۰۳
- ۱.۴ روش نقد استدلال هم‌گرا ۲۰۶
۵. جمع‌بندی مطالب فصل ۲۱۶
- ۱.۵ روش نقد استدلال استقرایی - موردی ۲۱۶
- ۲.۵ روش نقد استدلال استقرایی - آماری ۲۱۷

۳.۵ روش نقد استدلال علی ۲۱۷

۴.۵ روش نقد استدلال تمثیلی ۲۱۸

۵.۵ روش نقد استدلال هم‌گرا ۲۱۸

برای مطالعهٔ بیش‌تر ۲۱۸

منابع فصل ششم ۲۱۹

فصل هفتم: چگونه در نقادی یک متن همهٔ آموخته‌های

خود را به کار بستیم؟ ۲۲۱

منابع فصل هفتم ۲۴۵

پاسخ به تمرین‌های برگزیده ۲۴۷

پیوست‌ها ۲۷۳

۱. شایع‌ترین مغالطه‌ها ۲۷۳

۱.۱ مغالطه در مقام دلیل آوردن ۲۷۴

۲.۱ مغالطه در مقام نقد و پاسخ ۲۷۹

۲. کتاب‌شناسی گزیدهٔ تفکر نقادانه ۲۸۲

پی‌نوشت‌ها ۲۸۵

منابع ۲۸۶

پیش‌گفتار

اولین مشکل در نگارش اثری در زمینه تفکر نقادانه (انتقادی) کنار زدن تصویری است که طبیعتاً همراه واژه‌های «نقد» و «انتقاد» به ذهن خطور می‌کند. واژه ضد کردن (criticize)، در هر دو زبان فارسی و انگلیسی، دو معنای متداول دارد: نخست به معنای عیب‌جویی، خرده‌گیری، انتقاد، و گاهی رد کردن چیزی؛ دوم به معنای عیب‌جویی در بحث و مجادلات لفظی. اما، به‌واقع، مراد از تفکر نقادانه (critical thinking) هیچ‌یک از این‌ها نیست و معنای متفاوت و وسیع‌تری دارد. تفکر نقادانه حوزه‌ای میان‌رشته‌ای است که بربردارنده شماری آمادگی‌ها، دانش‌ها، و مهارت‌ها که ارتقای اندیشیدن را هدف گرفته است. هدف این است که هر فرد سنجیده‌تر فکر کند و برای این مهارت‌ها و مهارت‌های لازم را داشته باشد.

تفکر نقادانه به دنبال بالا بردن سطح خرد عمومی است. در این راه، روش آموزش آن مبتنی بر تکرار و تمرین در اندیشیدن به مثال‌های دردمند و کاربردی است؛ تا رفته‌رفته روحیه ریزبینی و نقادی را به عادت کند. ملکه اخلاقی فراگیران تبدیل کند. پرورش روحیاتی هم‌چون رشادت محری، انصاف در داوری، و طرح پرسش‌های به‌جا از دیگر پیامدهای ورزیدگی در اندیشیدن است و این امر به نوبه خود زمینه مناسبی را برای پویایی شخصیت فرد فراهم می‌کند. می‌بینید که دانش و مطالب فراهم‌آمده در این زمینه دامنه‌ای بسیار وسیع‌تر از موضوع «نقد و انتقاد» دارد و ترجمه عبارت «critical thinking» به «تفکر انتقادی» ما را از موضوع دور می‌کند.^۱

مخاطب این کتاب کیست؟

این کتاب قرار است به خواننده کمک کند تا در نقد و بررسی هر گفته یا نوشته با دقت، آگاهی، و روشمندی بیشتر و بهتری عمل کند. ما باید محتوا را بفهمیم، دانسته‌ها را هضم کنیم، مفاهیم کلیدی را بیرون بکشیم، و ادعاهای زیربنایی و روبنایی را تشخیص دهیم تا به ایده‌ها، نتایج، و دانسته‌های جدیدی دست یابیم. چنین فعالیت‌هایی نیازمند ورزیدگی در شبکه‌سنگین کردن دلایل (استدلال‌ورزی نقادانه) است. استدلال‌ورزی نقادانه سطحی به نسبت حرفه‌ای‌تر از مهارت‌های عام تفکر نقادانه است که در بداهه امر) به نظر می‌رسد خاص افراد آکادمیک است و عموم افراد را شامل نمی‌شود. این حرف درست است و به واقع این اثر قدری به اصطلاح آکادمیک‌تر است؛ با این حال، این اثر می‌تواند برای آن دسته از خوانندگان - مثلاً هیئت‌های آکادمیک ندارند و فقط در پی افزایش کیفیت زندگی خود - با آگاهی بیشتر ترند نیز سودمند باشد و به «تیزفکری» ایشان کمک کند. «تیزفکری» می‌تواند سایه خود را در همه فعالیت‌های فکری، مواردی از قبیل نگارش اندیشمندان (تأملی) (reflective writing)، مطالعه متمرکز (close reading)، گفت‌وگو (dialogue)، مناظره (debate)، مذاکره (negotiation)، تدریس چالشی (controversial teaching)، تصمیم‌گیری، و حل مسئله بگستراند و سطح اثرگذاری این فعالیت‌ها را بالا ببرد.

از دیگر اهداف اساسی این کتاب راه‌نمایی مستقیم مربیان به مهارت‌های اندیشیدن است. این کار در سراسر کتاب با توضیح و بسط برخی عبارات‌ها و آوردن مثال‌ها و نکته‌هایی برای آموزگاران در بخش‌های جداگانه انجام شده است. این جنبه از اثر بیش‌تر براساس تجربه‌های شخصی مؤلف شکل گرفته است و از این رو به نقد و ارزیابی خوانندگان و صاحب‌نظران نیاز بیش‌تری دارد.

در نگارش این اثر (به‌طور خاص، فصل‌های ۵، ۶، و ۷) از ششمین ویراست کتاب استدلال‌ورزی نقادانه، فهم و سنجش استدلال‌ها (احتیاجات) و نظریه‌ها برگزینی و استفاده بسیار شده است. این تأکید از آن رو است که به دلایلی که در پیش‌گفتار سردبیر مجموعه آمده است، فقط در پایان فصل و به‌صورتی کلی به منابع و مأخذ اشاره شده است.

این کتاب چگونه پیش می‌رود؟

اگر شما نیز از آن دست افرادی هستید که ترجیح می‌دهید کتاب‌ها را پیش از مطالعه تورق کنید - از - طوط کلی آن تصویری به‌دست آورید (که به‌نظر می‌رسد کار خوبی می‌کند) - می‌توانید بی‌مقدمه به فصل هفتم (صفحه ۲۲۴) مراجعه کنید و ماحصل این کتاب را در یک روندنما (فلوچارت) مشاهده کنید. به شرط آن‌که اگر احیاناً مثال برخی واژه‌ها را به‌وضوح نمی‌دانستید، آشفته نشوید؛ چرا که توضیح و کاربرد هر یک از آن‌ها در بخش‌های مستقلی آمده است. یکی از ویژگی‌های این اثر همین است که در نهایت، نکته‌های ریز و درشت آن در قالب یک روندنما گرد هم آمده و - اختصار هندسی و گام‌به‌گام یک نقد روشمند را نشان داده است.

منطق پیش‌روی این اثر ارائه سه گام اساسی در مسیر فهم و سنجش (نقد) استدلال است؛ این گام‌ها «تشخیص»، «بازسازی»، و «ارزیابی» استدلال‌اند که در فصل‌های دوم تا ششم بحث شده‌اند تا در نهایت فصل هفتم روند و نحوه به‌کارگیری همه این گام‌ها روشن شود.

از ویژگی‌های دیگر این اثر گنجانیدن توجهات و ملاحظات اخلاقی در زمره گام‌ها و روش‌های نقد است. برای نمونه به «اصل حمل به احسن» (principle of charity) در حکم پنجمین گام سنجش استدلال توجه شده است. هم‌چنین، به عمل برداشت شخصی از متن، که عملی تفسیری و

وابسته به ذهنیت فرد ناقد به حساب می آید، با جای گرفتن در گام‌های اصلی نقد تصریح شده است. این امر کمک می کند پیش از مرحله ارزیابی فهم ناقد از مدعا و استدلال اساسی متن روشن شود. این ویژگی‌ها ما را امیدوار می کند که این اثر بتواند، علاوه بر اهداف کلی در زمینه تفکر نقادانه، در جهت استانداردسازی و بیان حداقل‌های لازم در نگارش یک مقاله انتقادی ایفای نقش کند.

روی خوش نشان دادن به «اندیشیدن» می طلبد که کارهای جدی، دقیق، و در بین حال جذاب و عامه‌پسندی برای همه سنین، از کودکی تا بزرگ‌سالان، به طمع رسد. امید که گام کوچک ما قدمی در این مسیر باشد و ایزد دانا در عمل گام ما به نیکی نگرد.

در پایان مردم من دانه از خانم الهام یوسفی برای همکاری در تهیه فیش‌های تحقیقاتی، بارنامه‌ی چندباره متن اثر تشکر کنم. همچنین، از زحمات سردبیر این مجموعه، آقای دکتر روح‌الله کریمی، و پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی قدردانی می‌کنم.

از نقدهای سازنده و (حتی سوزناک) شما^۲ استفاده خواهم کرد و از طریق تارنمای تیزفکری، www.smarththinking.ir، و پست الکترونیک info@Smarththinking.ir به آن‌ها پاسخ خواهم داد.

حامد صفایی‌پور

۱۳۹۱ ه. ش